

NEVA YAHUT SEDA-YI ERMENİYAN GAZETESİ KONUSUNDA NOTLAR NOTES ON THE NEVA YAHUT SEDA-YI ERMENİYAN NEWSPAPER

SERAP TAŞDEMİR*

ÖZ

Geleneksel dünyadan modern dünyaya geçişte önemli bir role sahip olan basın, Osmanlı Devleti içindeki Türklere önce azınlıklar arasında uygulama alanı buldu. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ise, ülke genelinde gerek nicelik ve gerekse nitelik olarak basın patlamasına yol açtı. 1909 yılından itibaren en parlak günlerini yaşamaya başlayan Ermeni basını içinde özel bir yeri olan gazetelerden biri *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana* gazetesidir. Osmanlılık düşüncesine inanan bir Ermeni ve tanınmış bir Türkolog olan Mihran Apikyan veya gazetede kullandığı ismi ile Mihran Mihri tarafından çıkarılan *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana* gazetesinin temel özelliği ise, Ermenilerin tezlerini, Osmanlılara Osmanlıların kullandığı Arap harfleriyle anlatmasıdır. Her kesimin ilgisini çekecek konular, yine toplumun her kesiminin anlayabileceği bir dil ve üslupla ele alınmıştır. Bu makalede bugüne değin iki sayısı bilinen *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana* adlı gazetenin ilk 14 sayısı bir bütün olarak ele alınacaktır (Koleksiyonda 13. sayı eksik). Neva gazetesi sayfaları aracılığıyla bir Osmanlı Ermenisinin kaleminden Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı Devleti içindeki Ermenilere mesaj verme -hem uyarıcı hem savunucu- çabası ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet Dönemi Basını, Neva Gazetesi, Osmanlı Devleti'nde Azınlık Basını, Osmanlı Devleti'nde Ermeni Basını, Seda-yı Ermeniyana gazetesi.

ABSTRACT

The press, which has a significant role in the transition from the traditional world to the modern world, found its application area among the minorities before the Turks in the Ottoman Empire. The declaration of the Second Constitutional Monarchy caused a press explosion both in quantity and quality throughout the country. Neva yahut Seda-yı Ermeniyana is one of the newspapers that has a special role place in the Armenian press, which started to experience its brightest days since 1909. The most basic feature of Neva newspaper, which was published by Mihran Apikyan, an Armenian who believes in Ottoman thought, or Mihran Mihri, as he used is that it argues tells the Armenian theses to the Ottomans in Ottoman letters. Subjects that attract the attention of all segments of society are discussed in a language and style that can be understood by a large audience. In this article, the first 14 issues of the newspaper Neva yahut Seda-yı Ermeniyana, which had two issues so far, will be discussed as a whole (13th issue is missing in the collection).

Keywords: II. Constitutional Period Press, Armenian Press in the Ottoman Empire, Minority Press in the Ottoman Empire, Neva, Press, Seda-yı Ermeniyana newspaper.

* Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, Serap.tasdemir@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1559-828X.

Extended Abstract

The history of news gathering, interpretation and dissemination activities goes back to ancient times. Newspapers emerged in Europe in the real sense from the 1620s, and the press was described as the fourth force in the 20th century. Newspaper and magazine publication in the Ottoman Empire first began among minorities. The first printing house was opened by the Jews who came to Istanbul in 1492, first in Istanbul and a short time later in Thessaloniki. In 1567, an Armenian named Apkar from Sivas opened a printing house in Istanbul after learning the intricacies of duplication by printing in Venice. In 1627, a Greek priest named Nicodimus Metaxas established a printing press in Istanbul. İbrahim Peçevi, one of our 17th century historians, expressed the superiority of the printing press in the period when books were written and reproduced by hand in the Ottoman Empire. In addition, the first printing house in Turkish was put into operation in Istanbul in 1727 by İbrahim Müteferrika and Sait Efendi, twenty-eight Mehmet Çelebi. With the effect of the equality principle of the Tanzimat Fermanı, it was noted that the number of newspapers published by Armenian entrepreneurs was higher than that of the Turks, so that Armenians could maintain their own cultural and religious characteristics. The proclamation of the Second Constitutional Monarchy, on the other hand, caused a press explosion both in quantity and quality throughout the country. One of the newspapers that has a special place in the Armenian press, which started to live its brightest days since 1909, is the newspaper Nevâ yahut Seda-yı Armeniyan. The newspaper's owner, editor-in-chief and even most of the news and articles in the newspaper were published with the signature of Mihran Apikyan or Mihran Mihri, the known pseudonym. The language of the newspaper is Ottoman Turkish. It is noteworthy that some concepts are given their French and Latin equivalents, and that these concepts are written in the Latin alphabet. Nevâ newspaper, which focused on issues related to Armenians, adopted the principle of Ottomanism in terms of the sensitivity of the period, however, it mostly used the concept of Turkey as the name of the country. When the numbers of Nevâ yahut Seda-yı Armeniyan newspaper are examined, besides Mihran Mihri (Apikyan) being the owner and editor-in-chief of the newspaper, almost all of the articles in the newspaper are sometimes only abbreviated as M., sometimes Mihran or Mihri, sometimes Mihran Mihri or Mihran Apikyan and Apikyan. appears to have signed with derivatives. It can be argued that the anonymous/unsigned articles in the newspaper were also written by Mihran Mihri. The role played by the press in the declaration of the Constitutional Monarchy continued afterwards, and since the journalism of this period was mostly politics, "journalism" remained in the background. Neva or Seda-yı Armeniyan, who was stated to be an opinion journalist, also carried the common characteristics of that period. However, due to the effect of Mihran Mihri's duty in the military branch, he gave wide coverage to news and information on the subject of military service. In the newspaper Nevâ yahut Seda-yı Armeniyan, articles in support of the Union and Progress or supporting its policies were included in the news and articles on the Constitutional administration, which was expressed as the form of government in which the Ottoman Empire would prosper. In addition to this, the criticism of what happened after the transition to the Constitutional Monarchy on 23 July 1908 was also made. II. The declaration of the Constitutional Monarchy was not expected; In the face of the unexpected success, there were criticisms that the Unionists were caught unprepared for the administration. Issues 1-14 of the newspaper cover a short period of approximately five months, from April 24 to September 5, 1326. However, since the subjects deal with the re-declaration of the Constitutional Monarchy and its aftermath, it contains important information about the social structure and mentality. Subjects that attract the attention of all segments of society are discussed in a language and style that can be understood by all segments of the society. In this article, 14 issues of the newspaper Neva yahut Seda-yı Armeniyan, of which two issues are known, will be analyzed as a whole. (Missing the 13th issue in the collection). The topics covered in the newspaper Neva yahut Seda-yı Armeniyan —a detailed content analysis— and a complete transcription form of the newspaper will be handled as a book study.

Giriş

Eğitim ve iletişim insanlığın en temel ve en eski değişmez alanlarıdır. Bunlar okula dayalı örgün eğitimden önceki iletişim ve eğitim araçlarının çok boyutlu alt alanlarını oluşturur. 18. yüzyılın sonlarında yaygın eğitimin benimsenmesiyle insan yaşamına yeni bir öge girdi: Gazete. Aylık, on beş günlük, haftalık ve günlük çıkarılan gazeteler, okuyucuya ülkesinden ve dünyadan haber veren, eğitime yardımcı olan, bireylerin hoş vakit geçirmelerine olanak sağlayan bir araç işlevi gördü. Verilen bilgilerin yetersizliği, politik fikirlerin pazarlanması bu aracın giderek etkinliğinin artmasına yol açtı.

1450'lerde kullanım alanına sokulan baskı makineleri 1500'lerde Avrupa'nın her köşesine yayıldı, kitap çeşitliliği arttı. 1600'lerde kitaplara ek olarak süreli yayınlar, 1700'lerde ise günlük gazete çıkarılmasına başlandı ve 1800'lerde bu gazetelerin tirajları yükseldi.¹

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ortalarında baş gösteren ekonomik ve toplumsal bunalım, Celali ayaklanmaları ile 17. yüzyılın ilk çeyreğinde de devam ederken, taşrada devlet otoritesinin sarsıldığı, iç isyanların tükenmediği bir altmış yılın sonunda II. Viyana Seferi hezimetıyla noktalandı ve Karlofça Anlaşması imzalandı. Siyasi, sosyal ve askeri alanlarda devletin yapısı bozulmuş olmasına rağmen yöneticiler durumu düzeltemediler. Devlet her gün daha da güçsüzleşti. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması sonrasında alınan önlemler de, Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmak için yapılan reformlar da yeterli olmadı.

Avrupa'da matbaa kullanımı yaygınlaşıp, kitap çeşitliliği ve baskı sayısı giderek artıp insanların düşünce dünyalarını genişletirken; Osmanlı Devleti'nde de Müslüman olmayan unsurlarda matbaa kurma girişimi başladı. İlk matbaa 1492 yılında İstanbul'a gelen Museviler tarafından önce İstanbul'da kısa bir süre sonra da Selanik'te açıldı. 1567 yılında Sivaslı Apkar adında bir Ermeni Venedik'te basma yoluyla çoğaltmacılık işine ilişkin incelikleri öğrendikten sonra İstanbul'da bir matbaa açtı. 1627 yılında da Nicodimus Metaxas adında bir Rum papazı yine İstanbul'da bir matbaa kurdu. Türkçe baskı yapan ilk matbaa ise 1727 yılında İbrahim Müteferrika ile Paris sefiri Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Efendi tarafından İstanbul'da faaliyete geçirildi.²

Gittikçe küçülen dünyada devletlerarası ilişkiler de giderek ivme kazandı. Çeşitli nedenlerle Osmanlı coğrafyasında yaşayan kimi unsurlar kapitülasyonlardan da yararlanarak 19. yüzyılda kendi matbaalarını kurup, kendi dillerinde kitap, dergi ve gazete çıkarmaya başladılar. Bu durum, Batılı düşüncelerin Osmanlı Devleti'ne girmesinde ve etnik milliyetçiliğin gelişmesinde etkin rol oynadı.

Osmanlı Devleti'nde kitapların elle yazıldığı ve çoğaltıldığı dönemlerde 17. yüzyıl tarihçilerimizden İbrahim Peçevi, matbaa ile basımın üstünlüklerini: "*Küffarın basma hat ile kitabet icadları garip bir san'attır ve elhak icaddir... Bin cildin bir cilt hattı kadar zahmeti olmaz.*"³ sözleri ile açıklamaya çalışsa da, Türkçe basım yapan matbaa Osmanlı coğrafyasında yaygınlaştırılmadı. Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın gazete çıkarmasının ardından Osmanlı yöneticileri de merkezi yapıyı güçlendirmek amacıyla 1831 yılında Takvim-i Vakayı adında ilk resmi gazeteyi çıkardı. Tanzimat ve Islahat Fermanı gibi temel belgeler ışığında hukuki ve toplumsal konularda yapılan reformlar sonucu gayrimüslimlere verilen hakların da etkisiyle 19. yüzyılda Ermeni basınında da gözle görülür ilerleme kaydedildi.⁴ Öyle ki, Tanzimat Fermanı'nın eşitlik ilkesinin de etkisiyle, Ermenilerin kendi kültürel ve dinî özelliklerini sürdürebilmeleri için, Ermeni girişimcilerce çıkarılan gazete sayısının Türklerinkinden fazla olduğu dikkati çekti.⁵

¹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., 68.

² Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul: Tan Matbaası, 1947, 167.

³ Osman Ersoy, "Türkiye'ye Matbaacılığın Girişi", *Türk Kütüphaneciliği*, XXVIII/1-2 (1979), 59.

⁴ Türkçe dışı basın ana hatlarıyla kendi dillerinde yaptıkları yayımlar ve Türkçe yayımlar olmak üzere iki gruba ayırarak incelenebilir. Bu yayınlar sayı olarak incelendiğinde ise ilk sırayı 630 yayın ile Fransızca alırken, 2. sırada 601 gazete ve dergi ile Ermenice basın yer almaktadır. Feryade Tokan Şenol, "Bir Azınlık Toplumunda Bağlılık Aracı Olarak Apoyevmatini Gazetesi", *Marmara İletişim Dergisi*, 21 (2014), 98. 1795'ten Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde 22 ayrı dilde (Almanca, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca, Çerkezce, Ermenice, Farsça, Fransızca, Gürcüce, Hırvatça, Hindçe, İngilizce, İtalyanca, Kürtçe, Rumca, Romence, Rusça, Sırpça, Urduca ve Yahutice (Ladino ve İbranice) toplam 2046 gazete ve dergi yayımlanmıştır.

⁵ Halil Özşavlı, "Osmanlı Ermeni Basını Tanzimat'tan Ermeni Milleti Nizamnamesi'ne Kadar (1839-1860)", *Türk Basın Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018, 728-729. Türklerde matbuatın ve dolayısıyla gazeteciliğin gelişme seneleri 1864-1867 yılları arasındadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, 209.

Ermenice basımın merkezi daima İstanbul olmuş; Takvim-i Vekayi'nin 150 kadar abonesi bulunan Ermenice nüshasıyla başlayan bu basımın yüzde 80'i İstanbul'da, yüzde 7'si İzmir'de, yüzde 13'ü ise yirmi vilayete dağılmıştı. Ermeni basını, Ortodoks, Katolik, Protestan kiliselerine mensup olanlar, laikler ve daha sonra ihtilalci ve anarşist eğilimleri izleyenlere uygun olarak çok çeşitlilik göstermiştir. Ayrıca kendi içinde de Ermeni haklarını savunmak dışında birlik oluşturamamıştır.⁶

Takvim-i Vekayi gazetesinin Ermenice nüshası, Türkçe baskı ile aynı yıl (1831) Lirokir ismiyle devletin Ermenice resmi gazetesi olarak yayın hayatına başlarken,⁷ devamında Ceride-i Şarkıye⁸ ve Manzume-i Efkâr gazeteleri yayınlanmıştır.⁹

Ziyad Ebüzziya'nın ifadesiyle "Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaaları arasında, en fazla gazete çıkaranlar 601 rakamı ile Ermeni unsuru olmuştur. Her ne kadar Fransız dili ile yayınlanan gazetelerin miktarı 700 ise de, Fransızca dilde gazete ve dergileri imparatorluğun Türkler dâhil bütün unsurları çıkarmıştır. Halbuki Ermenice ve Ermeni harfi ile Türkçe yayınlanmış 601 gazeteyi ve dergiyi yayınlayanlar imparatorluğun sadece Ermeni unsuru"dur."¹⁰ Bununla birlikte milliyetçi düşünceleri konu alan dergi ve gazetelerin sayısı 1840'tan sonra giderek artmıştır. Osmanlı topraklarındaki Ermenice süreli yayınlar içerisinde milliyetçi söylemler açısından en dikkati çeken 1855'te ilk olarak İstanbul'da Patrik Hırimyan (1820-1907) tarafından yayınlanmaya başlayan ve 1863'e kadar yayım hayatına devam eden Arzvi Vaspuragan'dır.¹¹

Azınlık matbaaları Türkçe basım yapan matbaadan 200 yıl önce kuruldu. Azınlıkların yüksek okuma yazma oranları (tamamının cemaat idareleri ve kiliseleri, bunlara bağlı ilk ve ortaokullarının bulunması), ekonomik alandaki üstünlükleri, devletin siyasi baskısının Türklere nispeten çok az olması gibi nedenler -sadece İstanbul'da değil, İstanbul'a uzak köşelerde de kendi dillerinde basım yapan matbaalara, kitap, dergi, gazete çıkarmalarına matbaalar açmalarına imkân vermiştir.¹²

24 Temmuz 1908'de -Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra- gazetelerini denetime sunmadan piyasaya süren İstanbul basını kendiliğinden bir eylemle basın rejimini de değiştirmişti. II. Meşrutiyet sonrası basımının bir özelliği, Orhan Koloğlu'nun basın patlamasından çok basın çılgınlığı olarak nitelendirdiği, her isteyen sokak başına çıkıp konuşurcasına gazete ve dergi yayınlamaya başlamasıydı.¹³

Ermeniler konusunda da süreç içinde benzer bir durum yaşandı. Ermeni basımının en parlak dönemi İkinci Meşrutiyet'in hemen sonrasında 1909-1910 yıllarında yaşandı.¹⁴ Daha önce hiç gazete dergi çıkmamış Anadolu şehirlerinde/kasabalarında Ermeni gazeteleri çıkarıldı. Van, Erzurum, Trabzon, Harput, Bahçecik, Sivas, Tokat, Erzincan, Gevaş, Sivrihisar, İzmit, Giresun, Merzifon, Kayseri, Amasya, Antep, Konya, Samsun, İzmir bu şehirlerin başında geliyordu. Osmanlılık adlı sosyolojik ve politik bir gerçekliğe dayanmayan yapı, ayrışmalar başladığında öfkelerin saçıldığı bir yayın hayatına yol açtı. Sosyal ve kültürel ayrışmanın arkasında emperyal devletlerin sistemli kışkırtmaları, yönetimin aczi ve Türklerin bu etnik öfke karşısındaki şaşkınlığı vardı.

⁶ Ermeni harfleriyle Türkçe gazeteler arasında en ünlüleri Manzume-i Efkâr (1866-1896), Envâr-ı Şarkıyye (1867), Avedepar (1870), Ceride-i Şarkıyye (1885-1913)'dir. Doğrudan doğruya Ermeniler tarafından çıkarılan ilk gazete İstemeran Bidani Kidelyats'dır (İzmir 1839). Daha sonra Masis (1852), Jamanak (1863) ve Hayrenik (1870) etkili olmuşlardır. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, 28-29.

⁷ Ziyad Ebüzziya, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dili Dışındaki Basını", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, 36-37.

⁸ Mütareke döneminde işgal kuvvetleri tarafından yedi ay Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu kaldıktan sonra Malta'ya sürgüne giden Hüseyin Cahit Yalçın, 23 ay süren Malta günleri sonrasında yurda döndüğünde Ermeni harfleriyle yayın yapan bu gazeteyi (Ceride-i Şarkıyye gazetesi) bin beş yüz liraya satın alarak adını *Tanin* olarak değiştirdi. İsmail Özçelik, "Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler", *Türk Basın Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018, 796.

⁹ Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, 101.

¹⁰ Bu 601 gazetenin 414'ü İstanbul'da çıkarılmıştır. Bunun 397'si İmparatorluk, 17'si Cumhuriyet devrine aittir. Anadolu'da yayınlanan Ermenice gazeteler 187'dir. Ebüzziya, *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, 43.

¹¹ Özşavlı, *Türk Basın Tarihi*, 733, 735.

¹² Hasan Refik Ertuğ, "Türkiye'de Yabancı Dilde Basına Genel Bakış", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, 78.

¹³ Genelde bir veyahut birkaç sayı çıkabilen bu yayınlar toplum nezdinde basından beklenen etkiyi yaratamamıştı. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006, 87.

¹⁴ Orhan Koloğlu, "Türkçe Dışı Basın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., 97. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılı başlarında ülke sınırları içerisinde toplam 120 gazete ve dergi bulunurken Meşrutiyet'in ilk yedi ayında -bu sayı yedi kat artış göstererek- 730 imtiyaz alınmış, İstanbul'un 52 olan yayınlar da 7 misli artış göstererek 377'ye ulaşmıştır. Bütün ülkedeki yayınların yarısından fazlasını (399) Türkçe ve yarısı Türkçe gazeteler oluştururken, Rumca 109, Arapça 67, Fransızca 36, Ermenice 34 imtiyaz alınmıştı. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze*, 54.

Ülkenin hiçbir vilayetinde hiçbir zaman %25'den fazla nüfusa sahip bulunmamalarına karşın, bazı Ermeni odaklarının basını kullanarak milli dayanışma ve bütünleşme yaratmaya çalıştıkları dikkati çekmektedir.¹⁵

Gerçek anlamda bir yayın patlamasına yol açan II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında kendisine yer bulan gazetelerden biri de *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*'dır.

Meşrutiyetin ilanı, resmen 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihini taşıyan irade-i seniyye ve onun dayandığı Meclis-i Mahsus-u Vükelâ Mazbatası ile sağlandı.¹⁶ "10 Temmuz 1324'den sonra, Kanunu Esasi'yi tekrar tatbik mevkiine getiren İttihat ve Terakkiciler daha evvelden belki hazırlık yapmayı düşünmedikleri bir mevki olarak işgal zorunda kalmışlardı..."¹⁷ Benzeri ifadelerle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücü hazırlıklı olarak ele geçirmediği, başka bir ifade ile devrimin başlangıç noktasında hazırlıksız yakalandığı ve herhangi bir siyasi programının olmadığını ifade eden beyanname ve bildirimlerde bulunulmuş, özellikle yabancı gazetelere verilen demeçlerde de açıkça dile getirilmişti.¹⁸ Ortaya çıkan bu durum ülke genelinde bir "otorite buhranı" doğmasına yol açmıştı.¹⁹

Ülkede bu sorunlar yaşanırken, dışarıda ise 1907'de Reval'de hasta adam olarak nitelenen Osmanlı Devleti'nin öldüğüne karar verip Üçlü İtilaf'ın son anlaşmasına²⁰ imza atan İngiltere, meşrutiyetin ilanından memnun değildi. İkinci Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından -31 Temmuz günü- İngiltere Dışişleri Bakanı Grey'in, İstanbul'daki elçisine «Şahsa Özel» kaydıyla gönderdiği bir mesajda,

"Eğer Türkiye gerçekten bir anayasa düzeni oturtur, ayakları üzerinde tutmayı başarır ve kendisi de güçlü duruma gelirse, sonuçları şu anda hiçbirimizin tahmin edemeyeceği aşamalara ulaşır. Mısır'daki etkisi müthiş olur ve tesirini Hindistan'da da hissettirir. Şimdiye kadar Müslüman uyruklarımıza daima diyebildik ki, dinlerinin reisi tarafından idare edilen ülkelerde hiç de şefkatli olmayan bir istibdat idaresi vardır. Hâlbuki bizim istibdadımız yumuşak ve şefkatlidir. Fakat şimdi Türkiye'de meclis açılırsa, Mısır'da meşrutiyet isteği çok kuvvetlenecek ve bizim bu isteğe direniş gücümüz de azalacaktır. Ve orada meşrutiyet isteyenlere karşı silah kullanmamız çok güçleşecektir."²¹

şeklindeki sözleri II. Meşrutiyet ve İttihatçılar karşısında İngiltere'nin atacağı adımların habercisiydi.

Meşrutiyetin ilanı üzerinden üç ay geçmeden Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılması karşılığında Rusya'nın da Boğazlarda geçiş hakkına sahip olması konusunda görüş birliğine varan Avusturya, 5 Ekim 1908 tarihinde Bosna-Hersek'i kendi topraklarına kattığını ilan etti. Yunanistan da, özel bir yönetimin uygulandığı Girit Adasını krallığına katmıştı. Buna Bulgar Prensiği'nin tam bağımsızlığını ilan etmesi eklenmişti.²² Bu toprak kayıplarının da etkisiyle oluşan ortam, aslında devletin bekasını savunmaktan başka bir hedefi bulunmayan İttihat ve Terakki'ye karşı, ayrılıkçı amaç güdenlerin faaliyete geçmesine yol açtı. İttihat ve Terakki'ye karşı olanlar "Âdem-i Merkeziyetçi" politikası sebebiyle Ahrar Fırkası etrafında toplandılar. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İttihat ve Terakki karşıtları arasında Sultan Abdülhamit'in hemen tahttan indirilmesi ve bütün kadroların tasfiye edilmesini bekleyenler vardı. Oysa İttihatçılar önceliği meclisin toplanmasına vererek Meşrutiyet'in işler hale gelmesini sağlamaya yönelmişlerdi. Muhalefetin İttihatçıların Sultan II. Abdülhamit ile birlikte hareket ettikleri eleştirilerine karşı çıkmadılar. Bu eleştirilere sadece gayrimüslimler değil Müslüman Arap ve Arnavutlar da katılmıştı. Devletin resmi yayın organı Takvim-i Vekayi'de Avrupa gazetelerindeki haberlerin yalanlanması -dağılımının da sınırlı olduğu göz önüne alındığında- yeterli etkiyi sağlayamadı. Volkan gazetesi Avrupa'dan gelen (Türkiye aleyhine propaganda amaçlı haberleri, ST) değerlendirmelerin doğru kabul edilmesini isterken, gerekçe olarak "*Mademki Abdülhamit dönemini şiddetle*

¹⁵ Orhan Koloğlu, "II. Meşrutiyet'te Türkçe Dışı Basın", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2010, 268.

¹⁶ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: Gerçek Yayınları, 1980, 78.

¹⁷ Şeyh Muhsin Fani (Hüseyin Kazım Kadri, ST), *10 Temmuz İnkılabı ve Netayici*, İstanbul, 1336, 17'den aktaran: Mustafa Emil Elöve, "İkinci Meşrutiyet Devri Siyasi Hayatına Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX/1-2 (1952), 185.

¹⁸ Bünyamin Ayhan, "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2010, 44-45.

¹⁹ Elöve, "İkinci Meşrutiyet Devri", 185.

²⁰ Bilindiği üzere Üçlü İtilaf 1891-1894: Fransa-Rusya, 1904: Fransa-İngiltere ve 1907 Fransa-İngiltere- Rusya arasında yapılan anlaşmalar ile son halini almıştı. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınları, 1991, 25-26.

²¹ Koloğlu, "II. Meşrutiyet'te Türkçe Dışı Basın", 264-265.

²² Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 27.

eleştiren Times, Temps ve Standart gazetelerine o zamanlar itibar ediliyordu, o zaman bugün de Meşrutiyet dönemi eleştirilerinin kabul edilmesi gerektiği"ni savunurken, kendilerine karşı çıkan Türkçe gazeteleri de eleştiriyordu. Böylesi bir ortamda Türkçe basın o zamanki ifadesiyle "şahsiyet" adı verilen kişisel çekişmelere yönelirken, Türkçe dışı basın, uluslararası politikaların güdümü altında bağlı oldukları toplumların çıkarlarını gündeme getiriyordu.²³

Toprak kayıplarının ardından yaşanan 31 Mart Vakası, devamında Ermenilerin Adana'da başlattığı isyan sonrasında, devlet ve yönetim organlarındaki çaresizlik, yetersizlik ve yalnızlık ortamında İttihatçılar müttefik olarak Taşnaksutyun Komitesi İstanbul Sorumlu Heyeti ile anlaşma imzaladılar.²⁴ İttihat ve Terakki'nin üst yönetimi, yeterince bilgi ve deneyim sahibi olmamalarının da etkisiyle, öncelikle nasyonalist, sonra sosyalist sonra Hristiyan bilinçle hareket eden Ermeni aydın ve tüccarlarıyla sözde barış ve uzlaşma ortamı sağladıklarına inanmışlardı.

İttihat ve Terakki Taşnaksutyun ile yaptığı bu anlaşmaya rağmen, Taşnaksutyun komitesi kendi hesabına faaliyete devam etmiştir. Taşnaksutyun, 1910 yılında Kopenhag Sosyalist Kongresine verdiği muhtıradan Osmanlı Devleti içindeki durumu:

"1908 yılına kadar, komitemizin Türkiye'deki faaliyeti gizli ve yalnız geceleri yapılırdı. Gündüzleri komite üyeleri çıkamıyorlardı. Silahlanma, eğitim daima gece oluyordu. Faaliyetimiz daima siyasî ve ihtilâlcî idi. Bu faaliyet, bugün de Osmanlı hükümetinin bütün merkezlerinde devam etmektedir. Yalnız şu fark vardır ki, şimdi açıktan açığa ve gündüz yapılmaktadır. Türkiye'nin Ermeni yerleşmiş olan diğer kısımlarında da komitelerimizin tam teşkilatlı ve tertipli büyük ihtilâlcî çeteleri vardır."²⁵

sözleriyle açıkça ifade ve ilan ediyordu. Esat Uras Tanin gazetesinde yayınlanan bu belgeyi Türkçeleştirerek verirken²⁶ şu önemli uyarıda bulunur:

"Bu anlaşmadan anlaşılacağı gibi İttihat ve Terakki ile anlaşılan Taşnaksutyun'un İstanbul sorumlu heyetidir. Taşnaksutyun teşkilatına göre, sorumlu heyetler, bu gibi anlaşmaları ancak kendi bölgeleri adına yapabilirler. Bu anlaşmada Taşnaksutyun genel bürosunun bir kaydı, bir ilgisi yoktur. Bundan ötürü, anlaşma onu bağlamıyordu. Anlaşmanın üçüncü maddesi çok siyasî bir değer taşır. (Bağımsızlık eğiliminde olduklarına dair söylentilerin yok edilmesi) sorunuyla komite, bu hususu kendi hesabına propaganda için, İttihat ve Terakki teşkilatını da kullanmış oluyordu. Bütün bu hareketler, anlaşma teşebbüsleri, siyasî programlarda değişiklik, pek az devam edebildi. Ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın fikirleri, şahsi teşebbüs-bağımsızlık düşünceleri, yeni akımlar uyandırdı."²⁷

Taşnaksutyun, Ermeni teşekküllerine, müesseselerine, kiliselerine tamamen el atmış durumdaydı. Osmanlı Meclisi Mebusanı'ndaki mebuslar, patrikhane ve buradaki ruhanî ve halk meclisleri üyeleri, ruhanî reisler, illerdeki öğretmenler tamamen Taşnaksutyun mensupları idiler. İllerde düzenli ve silahlı çeteleri, fedaî takımları vardı. Bununla birlikte, Ermeni Taşnaksutyun ile İttihat ve Terakki ilişkileri, Balkan Harbi'ne değin devam etti.²⁸

1914'lere gelindiğinde, Ermenilerin sesini duyurmak amacıyla yayın hayatına başlayan Neva gazetesi ile birlikte yayınlanan gazete sayısı 39'a yükselmişti. Bu yayınların 20'si ihtilâlcî Taşnakçı, 5'i sosyalist Hınçakçı, 2'si

²³ Koloğlu, "II. Meşrutiyet'te Türkçe Dışı Basın", 264-265.

²⁴ Tanin gazetesinin 7 Eylül 1909 tarihli haberine göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ermeni Taşnaksutyun Komitesi arasında aşağıdaki noktalarda tam bir anlaşma doğmuştur: "1. Söz konusu iki cemiyet, meşrutiyeti güçlendirmek ve halkın kültürel eğitimini en sağlam esaslar üzerine kurmak için bütün kuvvetleriyle ve hiçbir fedakârlığı esirgemeyerek çalışacaklardır. 2. Her türlü gerici hareketler ihtimaline karşı kanuni şartlar dairesinde kararlı ve belirli yönde hareket edeceklerdir. 3. Kutsal Osmanlı vatanını bölünme ve ayrılıktan uzak bulundurmak, her iki cemiyetin faaliyetlerinin tek hedefi olduğundan, Ermenilerin bağımsızlık eğiliminde olduklarına dair istibdat döneminden kalan ve kamuoyunda mevcut olan söylentilerin ortadan kaldırılmasına çalışılacaktır. 4. Her iki cemiyet de vatanın ilerleme ve yükselmesine elverişli olan (illerin yetkisinin genişletilmesi) usulü hakkında aynı düşüncede bulunuyor. 5. İttihat ve Terakki Cemiyetiyle Taşnaksutyun Komitesi 31 Mart olaylarının, Adana faciasını bir uyarı olarak kabul ederek yukarıda sayılan esaslı noktaların uygulanabilmesi için elele vererek çalışmaya karar vermişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Genel Merkezi-Taşnaksutyun Komitesinin İstanbul Sorumlu Heyeti. "İttihadı Anasır", *Tanin*, 7 Eylül 1909, 3.

²⁵ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1976, 579.

²⁶ Bkz. 25. Dipnot.

²⁷ Uras, *Tarihte Ermeniler*, 576-577.

²⁸ Uras, *Tarihte Ermeniler*, 579; Ayrıca Bkz. Nejla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, 7-34.

milliyetçi Jogvurtakan, 7'si dinci ve 8'i edebiydi. Ek olarak Amerikan misyonerlerinin 2, Alman misyonerlerinin de 1 Ermenice yayını bulunmaktaydı.²⁹

İnceleme konumuz olan *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen* gazetesi ise tüm bu yayınlardan farklıydı. *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen* gazetesi, gerek isminde Seda-yı Ermeniyen ifadesi ve gerekse sahibi ve başyazarı Mihran Apikyan namı diğer mahlasıyla Mihran Mihri olması nedeniyle Osmanlı dönemi Ermeni basını kabul edilir. Bu gazeteyi II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı basınından (ister Türkçe Basın veya isterse Ermeni basını) farklı kılan durum, sahibi, başyazarı ve gazetede yazıların büyük kısmı dönemin Ermeni anasından bir Osmanlı aydınının kaleminden Osmanlı Türkçesiyle³⁰ yazılmış olmasıdır. Gazetenin Ermenice yerine Osmanlı Türkçesi denilen yazı dili ve alfabetiyle yayınlanmasında kuşkusuz ki II. Meşrutiyet öncesi ve devamında ortaya çıkan İttihat ve Terakki, Ermeni ve Arnavut koalisyonunun etkisini aramak gerekir. Gazetenin, Tanin gazetesindeki haber/anlaşma sonrasında çıktığı da göz önüne alınırsa, II. Meşrutiyet sonrası Ermenilerin bakış açısı/Osmanlılık düşüncesinin içini nasıl doldurdıkları açıkça görülür. Ayrıca, Ermenilerin İttihadı Osmani'nin bir parçası olduğunu kitlelere ulaştırmak propagandasını da amaçladığı dikkat çeker.³¹

Her ad bir düşünceye işaret eder. Gerek insan isimleri gerekse kültür faaliyetinin aynası olan şiir, roman, piyes isimleri de gazete ve dergi isimleri de bir amaç, beklenti veya ince mesaj taşırlar. Buradaki anahtar iki kelimedenden birincisi "nevâ"dır. *Nevâ*, hem ahenkli melodik ses, hem de kelimelerin kulağa hoş gelecek biçimde söylenmesi anlamını taşır. Bu ismi koyan bir isyan veya kendinin ayrıcalığını haykırarak değil, etkili biçimde ifade etme niyetini hem soydaş-dindaşlarına, hem de Müslüman topluma incelikli bir mesaj vermekte olduğunu düşündürmektedir. Ermenilerin sesi, sözcüsü nitelemesinin "*neva*" ismini bir bakıma açıklaması ise bu yorumumuzu güçlendirmektedir. Gazetenin sadece Osmanlı tebaasına değil, aynı zamanda İstanbul ve Anadolu'daki aydın, eşraf, tüccar sayılan Ermeniler yanında, Avrupa ile Çarlık Ermenilerine de, politik, ekonomik ve kültürel mesajlar verdiği düşünülebilir.

Genelde Ermeni basını ile ilgili çalışmalarda ortak kanı "*Din ile birlikte dil de Ermeniler için birleştirici bir unsur görevi görmüştür. Bu durumda Ermeni basın yayın çalışmalarının ihtiyaç duyduğu öğelerden biri olan dil Ermeni matbaacılığında kuvvetli bir unsur olarak yerini almıştır*"³² yorumu bu gazete için geçerli olmamıştır.

Mihran Mihri (Apikyan)'ın çıkardığı *Seda-yı Ermeniyen* gazetesinin hedef kitlesinin Osmanlı üst yönetimi ile ticaret, siyaset yapan, öğretim ve eğitim işlevinde bulunan kesimler olduğu dikkati çekmektedir. Ermeni harfli Türkçe değil Osmanlı yazı dili ve Arap alfabesiyle yayınlanmış olması da bu savımızı kanıtlamaktadır.

Osmanlı dönemi basın konusundaki gazete katalogları incelendiğinde³³ Türkiye veya Türkiye dışındaki ülkelerde genelde ilk sayısı veya Sayı: 1-2 diye³⁴ 2 sayısının varlığı ifade edilen *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen* gazetesinin Türkçe harflerle ilk sayısı 24 Nisan 1326 tarihinde (27 Rebiülahir 1328) yayınlanmıştır. Pars Tuğlacı'nın eserinde "*Ermeni harfli Türkçe haftalık Neva veya Seda-i Ermeniyen gazetesi, Mihran Apikyan*

²⁹ Koloğlu, "II. Meşrutiyet'te Türkçe Dışı Basın", 268.

³⁰ Osmanlı Türkçesi ile eserler kaleme alan Ermeni entelektüellerin hayatı, eserleri ve Osmanlı modernleşmesindeki rolüne ilişkin bkz. Yıldız Deveci Bozkuş, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Entelektüeller*, Ankara: Nobel Yayınları, 2020; Yıldız Deveci Bozkuş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler: Osmanlı Türkçesi ile Eserler yazan Ermeni Entelektüeller (1800-1923)", Erdem, Sayı: 79 (Aralık 2020), 97-128; Yıldız Deveci Bozkuş, "Osmanlı Modernleşmesinde Ermeni Bir Entelektüel: Hukukçu Orhan Vahan", *History Studies*, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, 12/2, Nisan 2020, 413-426.

³¹ 7 Eylül 1909 tarihli Tanin gazetesinde "İttihadı Anasır" başlığı ile açıklanan İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkezi ile Taşnaksutyun Komitesi'nin İstanbul Sorumlu Heyeti imzası ile yayınlanan makale önem arzeder. "İttihadı Anasır" *Tanin*, 7 Eylül 1909, 3. Bu belge kadar Esat Uras'ın konu ile ilgili önemli katkıları için Bkz. Uras, *Tarihte Ermeniler*, 576-577.

³² Melek Sarı Güven, "Ermenilerde Aydınlanma ve Aydın Kavramlarının Gelişimine Basın Yayın Faaliyetlerinin Katkısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XII/67 (2019), 369.

³³ Gazeteden hem bilgi kaynağı hem de belirli bir dönemin farklı bakış açılarını yansıtmaya aracı olarak yararlanılması Avrupa'da 17. yüzyıldan beri uygulanırken, Osmanlı Devletinde bu aşamaya ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında gelinebildi. Gazetelerin çıkış amacı da siyasal, toplumsal gelişmelere koşut olduğundan yapılan araştırmalar genelde basın tarihinin uzağında gerçekleşmiş, özellikle kısa süre çıkıp kapanan gazeteler hakkında bilgi bulmanın mümkün olmadığı veya sadece adı veya birkaç sayısı hakkında bilgi sahibi olduğumuz gazeteler bulunmaktadır. Konuya ilişkin kaynakların dağınık bir halde bulunması bugüne kadar geçerli bir sebep olabilir belki ancak günümüzde bilgi merkezi/kütüphanelerin neredeyse tüm yayınlarını elektronik ortama taşıdığı göz önüne alınırsa elektronik ortamda varolan yayınların tamamının yer aldığı katalog ve veri bankasının oluşmasına bir an evvel başlanmalıdır. M. Bülent Varlık, *Türkiye Basın-Yayın Tarihi Kaynakçası*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1981, VII.

³⁴ Milli kütüphane koleksiyonunda da Sayı 1-2 mevcut ve gazete dilinin Osmanlıca olduğu ifade edilmektedir. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/1505>. (Erişim tarihi: 12.03.2022)

*tarafından Dersaadette yayınlanmaya başladı*³⁵ ifadesi yer almakla birlikte Osmanlıca versiyonunda Ermeni harfleri ile ilgili çıkan baskı hakkında en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum gazetenin ismindeki Seda-yı Ermeniyan isminden dolayı gazete nüshasını görmeden katalog bilgilerinin paylaşıldığı izlenimini uyandırmaktadır.

Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası 1727-1968 adlı kitapta “Neva Kam Seda-yı Ermeniyan, (Neva ya da Ermeniliğin Sesi) İstanbul, Ermeniliğin ulusal sesini Türk çevrelerine amaçlayan haftalık gazete. N1-10 şeklinde açıklama yer alırken,³⁶ Zakarya Mildanoğlu *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000* adlı eserde: “3692. Neva gam Seda-i Ermeniyan (Neva ya da Ermeniliğin Sesi) İstanbul, 1910, Haftalık gazete. Editör: Mihran Apikyan (1-10)³⁷ sözleriyle verdiği görülür.

Neva yahut Seda-yı Ermeniyan Gazetesinin Nüshaları

İlk sayısı 24 Nisan 1326 tarihinde (27 Rebiülahir 1328) yayınlanan Neva gazetesinin adının yazıldığı sağ tarafın karşısında açık bir kitap gibi duran şeklin bir yaprağında: Sahibi imtiyaz ve sermuharriri Mihran Mihri, İdarehanesi: İstanbul'da Ebussuud Caddesinde Karabet Matbaası bilgisi verilirken, diğer yaprakta senevi aboneliği gerek dersaadet ve gerek taşra için 30 kuruştur. Şimdilik yalnız cumartesi günleri neşrolunur. Nüshası 20 paradır ibaresine yer verilmiştir.³⁸ Gazetenin ne kadar basıldığı ve/veya İstanbul ve taşrada kaç sayı satıldığına dair bir bilgi bulunmasa da okuyucu soruları kısmında değişik bölgelerden sorular gelmesi gazetenin İstanbul dışında da ilgi gördüğünü göstermektedir.

Neva gazetesi ilk sayısında yıllık abone bedelini İstanbul içi ve taşra için 30 kuruş ve her nüshasını 20 para olarak belirlerken 2. sayıda gazeteye beklenenin üzerinde ilgi gösterilmesi nedeniyle (gazetedeki ifadesiyle “*Gazetemizin liyakatimiz fevkinde olarak mazhar rağbet umumiye olması kemal derecede*”³⁹) fiyatı aşağı çekerek yıllık abonelik ücretini 25 kuruşa, her nüshasını ise 10 paraya indirmiştir.⁴⁰

Neva yahut Seda-yı Ermeniyan gazetesinin bugüne kadar ülkemizde veya dünyadaki bilgi merkezlerinde 3 sayısının (1-3 arası sayıları) olduğu biliniyordu. Oysa biz 14 sayısının olduğunu tespit ettik. 14 sayı incelenerek bu makaleyi oluşturduk.

Gazetenin 14. sayısında –elimizde bulunan son sayıda- yapılan bir uyarı 14. sayı sonrasında çıkmamış olacağına işaretler: “*Şayet gazetemiz kesret mesailden dolayı gününde çıkamayıp da ferdası haftaya kalır ise bundan abonelere bir ziyan tertip etmeyecektir. Çünkü bir sene 52 hafta itibariyle senelik abonman 52 nüshaya mukabildir. Bu miktar ikmal edilinceye kadar gönderilecektir.*”⁴¹ Koleksiyonda bulunan son sayıda (14. sayı) matbaa bilgisinin Mahmut Bey Matbaası şeklinde değişmiş olması gazetenin basımında sorun yaşandığına işaret etmektedir. Gazetenin bu tarihten sonra çıkmamasını düşündüren diğer nedenler arasında 13. sayı elimizde olmamakla birlikte 12. sayının çıkış tarihi 18 Temmuz 1326 iken 14. sayının çıkış tarihi 5 Eylül 1326'dır. Haftalık çıkan bir gazete için arada bu kadar zaman aralığı olması kâğıt veya baskı vb. sorun yaşandığına işaret etmektedir. 14. sayının gazetenin son sayısı veya sayılarından biri olduğunu düşündüren asıl konu ise dönemin zihniyet dünyasının basın üzerindeki yansımalarıydı. Türkçe yayınlar II. Abdülhamit döneminde Türkçe yayınlarda izin verilmeyen din konusuna da girerek polemik yapmaya ve o zamanki deyimle “şahsiyet” adı verilen kişisel çekişmelere yönelirken, Türkçe dışı basın Tanzimat'la yaratılmaya çalışılan İttihadı Osmani düşüncesinin iflasını II. Meşrutiyet dönemiyle yaşıyordu.⁴² Gazete sayfalarında Meşrutiyetten beklenenin gerçekleşmeyeceğini ifade etmeye çalışması bir noktada Mihran Mihri'nin de -Ömer Seyfettin'in Ashabı Kehfimiz romanındaki karakterin yaşadığı süreci- yaşadığı ve Osmanlıcılık düşüncesinin gerçekleşmeyeceğini kabul ettiğini işaret etmekteydi.

³⁵ Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca Batı Ermenileri*, İstanbul: Y.y., 2004, 490.

³⁶ Hasmik A. Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası 1727-1968*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2005, 594- 595. Hasmik A.Stepenyanyan'ın Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968) adlı eserinde gazetede yer almamasına rağmen gazetenin “Ermeniliğin ‘ulusal’ sesi” olduğu bilgisini eklediği görülür.

³⁷ Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000*, Yay. Haz. Ararat Şekeryan Nivart Taşçı, İstanbul: Aras yayıncılık, 2014, 394.

³⁸ *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 1, 24 Nisan 1326, 1.

³⁹ “İhtar-ı Mahsus”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 2, 1 Mayıs 1326, 4.

⁴⁰ “İhtar-ı Mahsus”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 2, 1 Mayıs 1326, 4.

⁴¹ “İhtar”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 4.

⁴² Koloğlu, “II. Meşrutiyet'te Türkçe Dışı Basın”, 264.

Gazetenin sahibi, başyazarı ve hatta gazetede yer alan haber ve yazıların çoğu Mihran Apikyan veya bilinen mahlasıyla Mihran Mihri imzasıyla yayınlanmış olmakla birlikte gazetenin dili Türkçe'dir. Ve Arap alfabesi (Osmanlıca) ile yazılmıştır. Kimi kavramların Fransızca ve Latince karşılıkları verildiği gibi bu kavramların Latin alfabesiyle yazılmış olması da dikkati çekmektedir.⁴³

O dönem çıkan gazete ve dergiler ilk sayılarında ya ifade-i meram ya meslek⁴⁴ veya sebab-i zuhur, maksat v.b gibi klişe sayılan başlıklar altında bu süreli yayının niçin çıkarıldığını ortaya koyarlardı. *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana* gazetesi ilk sayıda yer alan "mesleğimiz" yazısında "Mesleğimiz havadiscilik, şunatı ilimden muhbirlik değil, yegâne arzumuz bu cerideyi vatani azizimizin terakki ve itilası uğruna hasrederek, o uğurda hadim olacak efkârın neşrine, o uğurda tecelli eden mefahiri milliyeyi ve bunların aksi olarak zuhuru kabil muayib ve mesabiye arz ve beyana vasıta eylemektir"⁴⁵ sözleriyle ifade edildiği üzere haber vermekten öte fikir gazeteciliği yapacağını belirtmiştir. Fikir gazeteciliği bir bakıma dönemin basınının ortak özelliklerinden biriydi. II. Meşrutiyet'in ilanında basının oynadığı rol, sonrasında da devam etmiş, bu dönem gazeteciliği siyaset ağırlıklı olduğundan "habercilik" ikinci planda kalmıştı.⁴⁶ Fikir gazeteciliği yapacağı ifade edilen *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana* da o dönemin ortak özelliklerini taşımıştır. Bununla birlikte, Mihran Mihri'nin askerlik şubesindeki görevinin de etkisiyle askerlik konusu ile ilgili haber ve bilgilere sayfalarında geniş yer vermiştir.

Gazetenin neden Osmanlıca yayınlanması konusunda çok da açık gerekçeler ortaya konulmamakla birlikte, "Gazetemiz, Ermeni gazetesi olmakla beraber kâmilten bitaraf olup Ermeniler ile mil-i saire-i Osmaniye arasında (trait d'union) yeni bir hattı vasıl, bir âlet-i müdavele-i efkâr teşkil eylesin, bu müdaveleden barika-i hakikat doğsun, gönüller daim muhabbet ve itilaf ile dolsun"⁴⁷ diyerek bir yandan gazetenin Ermeni gazetesi olduğunu diğer yandan da "menfaatte müşterektir ve her iki milletin müstakbeli menafii birdir" diyerek Osmanlı ve Ermeni birlikteliğini savunacağını dolayısıyla Osmanlılık ruhu taşıyacağına işaret etmiştir.

Selanik'te çıkan bir gazetede haber Neva'da tekrar yayınlandığı gibi, "Ermeni Gazetelerinden Mektubat" adı altında Osmanlı sınırları içinde çıkan Ermeni gazetelerinden de çeşitli haberler paylaşılmıştır.⁴⁸ Genelde her sayıda mutlaka Taşnaksutyun Fırkası gazetesi Azadamard'dan haberlere yer vermiştir. Ayrıca Çayın Hayra Niyaç, Aravud, Pozantuyun gazetelerindeki kimi haberler de okuyucularıyla paylaşılmıştır.

Neva gazetesi 2. sayısında dönemin gazetelerinde kendisi ile ilgili çıkan haberleri: "Sabah, İkdam, Yeni gazete, Tercümanı Hakikat, Pozantuyun Zamanak, Aravad ve Ceridei Şarkıye, Çayın Hayronyaç ve daha sair refikâi kiram tarafından gazetemizin ilk nüshası görülmekle izhar buyurulan teveccühattan dolayı arzı teşekkür"⁴⁹ sözleriyle okuyucusuyla paylaşmıştır.

Ermenilerle ilgili konulara ağırlık veren Neva gazetesi, dönemin hassasiyeti bakımından Osmanlılık ilkesini benimsemiş, bununla birlikte, ülke adı olarak Osmanlı memleketi/toprakları anlamında daha çok Türkiye kavramını kullanmıştır.⁵⁰ Örnek verilecek olursa: "Anadolu'da büyücek lokmalar imtiyazlar müstemlekeler hak sükûtlar ele geçirmek için mutlaka Türkiye'yi müşkül mevkide, püsküllü belalar içinde bulundurmak lazım idi..."

Neva yahut Seda-yı Ermeniyana Gazetesinin Yazar Kadrosu

Neva Yahut Seda-yı Ermeniyana gazetesinin sayıları incelendiğinde Mihran Mihri (Apikyan)'ın gazete sahibi ve başmuharriri olması yanında gazetede yazıların neredeyse tamamına yakınına bazen sadece M.⁵¹

⁴³ Mihran Mihri (Apikyan) Letaif-i Asar başlığı altında yayınladığı derlemelerden bazılarını da Fransızca ve Ermenice açıklamalı basmayı tercih etmişti. Günil Özlem Ayaydın Cebe, *19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 87.

⁴⁴ Meslek kelimesi, yol, yordam, ekol, benimsenen ilkeler başta olmak üzere birçok anlamı içinde taşıyan bir kavramdır.

⁴⁵ "Mesleğimiz", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 1-2.

⁴⁶ Uygur Kocabaşoğlu, "Hürriyet'i Beklerken: İkinci Meşrutiyet Basını", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, 13.

⁴⁷ "Mesleğimiz", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 1-2.

⁴⁸ "Ermeni Gazetelerinden Mektubat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 3.

⁴⁹ "Arzı Teşekkür", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana*, Sayı: 2, 1 Mayıs 1326, 4.

⁵⁰ Yine 7. sayıda: "Mesela bugün kim diyebilir ki adalet, müsavat, emniyet. Bu üç naat azime meşrutiyetli Türkiyemizin her tarafında her noktasında hakkıyla hükümfermadır." "İşte Meşrutiyet Ama Hani Adalet, Sür'at, Muavenet", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyana*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 1-3.

⁵¹ M. Kullanımına bir örnek verecek olunursa Mihran Mihri 1. sayıda yer alan 8 yazının tamamında yazar adı olarak M. kısaltmasını kullanmıştır. Bkz. Bu makale sonunda Ekler İçindekiler kısmı.

kısaltmasıyla, bazen Mihran⁵² veya Mihri,⁵³ bazen Mihran Mihri⁵⁴ ya da Mihran Apikyan⁵⁵ ve Apikyan⁵⁶ şeklinde isminin tüm türevleriyle imzaladığı görülmektedir. Gazetede yer alan imzasız/isimsiz yazıların da Mihran Mihri tarafından yazıldığı ileri sürülebilir. Bu nedenle gazete sahibi ve başmuharrir Mihran Mihri hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türkçe, Arapça ve Farsça lisanlarında engin bilgi sahibi olan ve Türk edebî çevrelerinde Mihrî mahlasıyla tanınan Mihran Apikyan,⁵⁷ 1855 yılında Samatya'da doğdu. Babası Erzurum'un tanınmış tüccarlarından Kevork Ağanın oğlu Apik Kevorkyan, annesi ise Tekirdağlı Maryam Hanım'dır.⁵⁸

1862 yılında doğduğu semtteki Sahakyan Mektebi'nde kardeşleri Rupem ve Ovagim ile birlikte eğitime başlayan Mihran Apikyan,⁵⁹ öğrenim yıllarında Toros Nazaryan'dan Ermenice, Garabet Hoca Peştemalcıyandan ve daha sonra tanınmış Türkolog Reteos Krikoryan'dan (Heretik Hoca)⁶⁰ Türkçe, Mıgırdiç Gümüşyan'dan ve Agop Vosgan'dan Fransızca, Avedis der Sahakyan'dan İngilizce, Arutyün Tülyan'dan (Yusuf Paskal) matematik ve tabii ilimler dersleri aldı. Türkçe aşığı olduğu ve bunun da etkisiyle hocası Reteos Krikoryan'ın yanında bulunduğu, sürekli ona sorular sorduğu ve aldığı cevapları küçük bir deftere kaydettiği ifade edilen Apikyan,⁶¹ 1872 yılında mezun olmasının ardından 1873 yılında aynı mektebin Türkçe lisan hocalığına tayin edildi.⁶²

Aynı yıllarda medreselerde tanınmış hocalardan Arapça ve Farsça tahsil etmiş, bu dillere ait bilgilerini zenginleştirmiştir. 1873-1903 yılları arasında Bâb-ı Seraskeri⁶³ Tercüme Kalemî'nde görev yapmış; görevi gereği Türk diliyle yakından ilgilenme fırsatı bulmuş⁶⁴, o alanda mütemâyizliğe⁶⁵ kadar yükselmiş ve muhtelif nişanlarla da taltif edilmişti. Bu görevini 30 yıl boyunca devam ettiren Mihran Apikyan, geceleri çalışarak "Güldeste" adlı resmi yazışmalar koleksiyonunu tamamlamış; "Mihri" mahlasıyla yazdığı eserini Samatyalı Verhalyan Okulu'nda yetişen Bursa Ermeni murahhası Başpiskopos Bartolomeus Çamcıyan'a ithaf etmişti. Güldeste adlı bu eserden Ermeni Cemaat okulları yanında Türk okullarında da yıllarca ders kitabı olarak yararlanılmıştır. 1873-1892 yıllarında İstanbul'un önde gelen Ermeni mekteplerinde (Berberyan, Getronagan, Kurkenyan, Surenyan, Miricanyan, Sahakyan, Bezciyan, Mahrukyan, Tarkmançats, vb.) ve Ermeni hastanesinin

⁵² 6. sayıda "Ziyafet Padişahı", 8. sayıda "Ermenilere Kanunu Esasi", 14. sayıda "Harbiye Nazırı Paşa Hazretlerinin Nazarı Dikkati Atufetlerine", 14. sayıda M., "Devlet Tecil Ediyor Fakat İhmal Ettik Demiyor", ve "İttihadı Anasıra Hadim Olan Bir Darültahsilin Heyeti İdaresi Hep Bir Anasırdan mı Olmalı?".

⁵³ 8. sayıda "Ey Osmanlılar, Şevketmeabdan İbret Alalım. Her Tarafa Yetişelim Çünkü Ayrı Gayrı Değiliz, Hep Vatan Evladınız", 10. sayıda "Uyanın Artık Osmanlılar" ve "Kurra Meclislerinde kadınların Şehadeti", 11. sayıda "Kur'a Meclisleri" ve "Hereke Tenrihi", 12. sayıda "Bu Ne Bedbahtlık Hala Askere Gideceğimiz Zamanı Bilemiyoruz".

⁵⁴ 4. sayıda "Bizim Mütalaamız"; 9. Sayıda "Ermeni Askeri".

⁵⁵ 4. sayıda "Şark Şimendifer Kumpanyası Hala Doymuyor, Osmanlıları Sevmiyor, Vatan Evlatlarını Sızlatıyor Cızlatıyor".

⁵⁶ 8. sayıda "Vaiz Tanielyan Nerses Efendi".

⁵⁷ "Osmanlı'da Gayrimüslim Basından: Ermeni Açılımı ve Sonrası", Haz.: Murat Cankara, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 315 (Mart 2020), 4.

⁵⁸ Yalçın Balkan, *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, 10. Sayın Yalçın Balkan'a tezinin ilgili bölümlerini paylaştığı için teşekkür ederim.

⁵⁹ Bedros Zeki Karabetyan, *Samatya Surp-Kevork Kilisesi Hatıra Kitabı*, İstanbul: Yeni Türkiye Basımevi, 1935, 175-176'dan aktaran, Balkan, *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*, 10.

⁶⁰ Osmanlı kalem erbabından üstün hizmetleri olanlara ihsan edilen Sâniye-i Sınıf-ı Mütemâyizliği ve Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Sanîsi rütbeleri bulunmaktaydı. 1819-1904 yılları arasında yaşayan Türkolog Reteos Krikoryan, Heretik Hoca diye de bilinir ve Mesrûrî mahlasıyla yazdığı Türkçe şiirleri de bulunmaktadır. (1819-1904)

⁶¹ Balkan, *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*, 10.

⁶² Kasım Ertaş, "Türk Dili ve Ermeniler: Osmanlı'nın Ermeni Dilbilimcileri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 53 (Kış 2016), 155; Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2003, 26.

⁶³ Serasker Kapısı/Askeri İşler Merkezi/Savunma Bakanlığı olarak da anılan bu makama, önce, eskiden yeniçeri ağalarının ikametgâhı olan Ağa Kapısı. II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıllarda Bab-ı Seraskeri'de serasker paşanın maiyetinde bir müsteşar, bir mektupçu, bir nizamiye muhasebecisi ile bir hassa muhasebecisi bulunmaktaydı. 1879'da Bab-ı Seraskeri Harbiye Nezareti'ne dönüştürülmüşse de 1884'te tekrar eski şekline çevrilmiştir. Abdülkadir Özcan, "Bab-ı Seraskeri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, 364.

⁶⁴ Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, 26.; Yalçın Balkan, *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*, 10.

⁶⁵ Memuriyetteki rütbelerin standart bir sınıflamaya göre düzenlenmesi ilk olarak 18. yüzyılda Rusya'da Büyük Petro tarafından hayata geçirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise II. Mahmut döneminde başlamıştır. Kalemîye ile mülkiye sınıfının birleştiği 1833 tarihinde üla, sâniye, salise ve râbia olarak dört sınıf mülkiye rütbesi kabul edilerek memuriyetin hangi rütbeye ait olduğu belirlenmişti. Yukarıdan aşağıya göre sırasıyla mülkiye rütbeleri Vezir, Bâlâ, Ula Evveli, Ula Sanisi, Saniye Sınıf-ı Mütemâyizi, Saniye, Sâlise, Râbia, Hâcegânlık ve Hâmise şeklinde kabul edilmiştir. Salise rütbesi, 1843'ten evvel saniye rütbesi gibi "mütemâyiz" ve "sınıf-ı sani" olmak üzere ikiye ayrılmışsa da, bu tarihten itibaren kaldırılarak bir dereceye indirilmiştir. Saniye sınıf-ı sanisi ve "saniye sınıf-ı mütemâyizi" olmak üzere iki dereceye ayrılmıştır. Saniye, salise'den büyük, ula sanisinden küçüktür. Askeri rütbelerden Miralay'a eşittir. Ahmet Gündüz, " Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M.1879-1909), *History Studies*, 3(2011), 133-134.

Sulpagop Yetimhanesinde Türkçe dersleri verdi. Kendisi gibi Türkolog olan Bedros Karabetyan ve Bovoz Kalıpçıyan ile birlikte çalışmalar da yürüten Apikyan, Ermeni patriğine bağlı Maarif Komisyonu'nda da üye olarak görev almıştır.⁶⁶

Mihran Apikyan 25 yıl boyunca Türk dilini öğretmek ve tanıtmak amacıyla otuz kadar eser yazdı. *Mutavvel Sarf-ı Osmani* adlı eserinde "... yirmi beş seneden fazla bir süredir "dersaâdet mekâtib-i 'âliyyesinden bazılarında" üst sınıf öğrencilerine "sarf ve nahv-i 'Osmânî ve 'Arabî ve Fârisî" öğrettiğini, bu dönem içerisinde öğretim yöntemine ilişkin pek çok denemeler" yaptığını ve buna dayanarak Mutavvel Sarf-ı Osmani "nev' usûl" eseri düzenleyip yazdığını ifade eden Mihran Apikyan'ın eserlerinin başında resmi yazı örneklerini içeren, Türk ve Ermeni mekteplerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulan *Güldeste-i Muharrerat-ı Resmiyye ve Gayr-ı Resmiyye* isimli eseri gelmektedir. Apikyan'ın önemli eserleri arasında *Elifbâ-yı 'Osmânî* (Fransızca), *Ëndardzak Bařaran Hayerenë-Tachkerën* (Ermenice-Türkçe Büyük Sözlük), *Ëndardzak Bařaran Tachkerën Hayerën* (Türkçe-Ermenice Büyük Sözlük), *Hemyançe-yi Müntehabat-ı Zeban-ı Farsî*, *Hukuka dair Hülâsa-i Kavanin-i Osmaniye*, *Hülâsa-i Kavânîn-i 'Osmâniyye*, *İksir-i Elifba-yı Osmani*, *Letâif-i Âsâr*, *Miftâh-ı Rehber-i Tercüme*, *Muhtasar Sarf-ı Osmani*, *Mutavvel Sarf-ı Osmani*, *Nutuklar Mecmuası*, *Resimli Elifbâ-yı 'Osmânî*, *Resimli İksir-i Elifbâ-yı 'Osmânî*, *Rehber-i Tercüme ez-Fransevî-Türkî*, *Tatbikat-ı Münşeât*, *Zübde-i Nahv-i 'Osmânî* yer almaktadır.⁶⁷ Edebiyatımızda kullanılan "antoloji" adı, ilk defa Mihran Apikyan tarafından 1879'da Osmanlıca-Ermenice olmak üzere iki ayrı dilde hazırlanan *Beyitler Antolojisi* adındaki eserde kullanılmıştır.⁶⁸

Cemaat işleriyle de ilgili olan Mihran Apikyan, Patrikhane Tedrisat Heyeti'ne üye olmuş,⁶⁹ 1938'de İstanbul Yeşilköy'de vefat etmiş,⁷⁰ Yeşilköy Kilisesi yakınındaki Balıklı Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁷¹

Neva yahut Seda-yı Ermeniyân Gazetesinde Ele Alınan Başlıca Konular

Bu makalede gazetede üzerinde en fazla durulan konulara (Ermeniler ve Kanunu Esasi, eğitim, Adana olayları, askerlik, Girit meselesi, iane yardım listesi, II. Meşrutiyet, padişahların tanıtımı) ana hatları ile yer verilecek ve ekler kısmında ise gazetede yazıların dizini verilmekle yetinilecektir. Bir başka ifade ile genelde Mihran Mihri'nin kaleminden Ermenilerin II. Meşrutiyet sonrası beklentileri üzerinde durulacaktır. Neva yahut Seda-yı Ermeniyân gazetesinde ele alınan konuların ayrıntılı bir içerik analizi ve gazetenin tam bir transkribe formu ise ileriki çalışmalarda ele alınacaktır.

Ermeniler ve Kanun-ı Esasi, İttihatçıların II. Meşrutiyet sonrası iç politikada Prens Sabahattin ile yollarını ayırması, 31 Mart Vakası, Jön Türkler içindeki liberallerin devamında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurması, İttihatçıları bir anlamda Ermenilerin desteğine bağlı kalmasına yol açmıştır. Basın alanında özellikle 31 Mart Vakası sonrası gazetelerde "*düşünce ve ifade özgürlüğümüzü elimizden almayın*"⁷² sedaları yükselirken, Mihran Mihri gazete sayfalarında sadece II. Meşrutiyet öncesini değil, II Meşrutiyet sonrası uygulamaları ve İttihatçıları da rahatlıkla eleştirmesinde iç politikadaki yaşananların etkisi olduğu düşünülebilir.

Eğitim, Gazetede Ermeniler arasındaki eğitim öğretim veya okullaşma ile ilgili haberlere yer verilmezken, Osmanlı Devleti içindeki kadınların eğitimi konusu eğitimde modernleşmenin gerekliliği ve bunun önündeki engelleri de içerecek şekilde ele alınmıştır. Avrupa'daki şehirler gibi modern bir hayatı Osmanlılık çatısı altında

⁶⁶ *Ermeni Hastanesi Salnamesi 1939 Yıllığı*, İstanbul: Aktaryan Basımevi, 1938, 355'den aktaran, Balkan, *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*, 11.

⁶⁷ Oğuz Ergene-Namık Kemal Şahbaz, "Türkiye'de Dil Bilgisi Öğretiminin Tarihsel Gelişimi Açısından "Mutavvel Sarf-ı Osmani", VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 24-28 Eylül 2012, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020, 1843; Ertaş, "Türk Dili ve Ermeniler", 156.

⁶⁸ Fırat Karagülle, "Türk Edebiyatında Antoloji", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/8, (2006), 385.

⁶⁹ Pamukçıyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, 26.

⁷⁰ 17 Aralık 1938 günkü Cumhuriyet gazetesinde çıkan ölüm ilanında Mihran Apikyan "*Vefat Sabık Babı Seraskerî Baş mütercimi ve muahharen Rüşumat emaneti mütercimliğinde bulunan (Mihri) Mihran Apikyan dün sabah vefat ederek cenaze ayını yarınki pazar günü saat birde Samatya Sulumanastır Ermeni kilisesinde icra kılınacaktır. Müteveffa kırk sene Türk ve Ermeni mekteplerinde Türkçe, Fransızca, Arapça lisanlarını tedris etmiş ve seksen ikiden fazla ders kitabı neşrederek Türkiye'nin tedrisine çalışmış kıymetli bir muallim olup vatanına cidden hizmet eden bir vatandaş olmuştur. Allah rahmet evlive.*" Cumhuriyet, 17.12.1938, 4.

⁷¹ Balkan, *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*, 11. Somel'in "*İstanbul Ermeniliği, Osmanlı kurulu düzeniyle az çok anlaşılabilir bir kültürel aydınlanma, kültürel milliyetçilik anlayışı ...*" sözleriyle ifade ettiği tanıma uyan bir Osmanlı Ermeni'si olan Mihran (Apikyan) Mihri'nin, *Asar-ı Mihri* adıyla Neva gazetesinde tanıtımı yapılan eserlerinin listesi makalenin ekler kısmında verilmiştir. "*Asar-ı Mihri*", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 4; Akşin Somel, "Osmanlı Ermeni Kültür Modernleşmesi Cemaat Okulları ve Abdülhamid Rejimi", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 5 (2007), 71-92.

⁷² Kocabaşoğlu, "*Hürriyet'i Beklerken*", 15.

Türkler ve Ermenilerin birlikte hareket ederek ve Bogos Nubar Paşa'ya "uhdesine bir büyük makam tevdi" edilerek sağlanacağı ifade edilmiştir.⁷³

Adana Olayları, II. Meşrutiyet'in getirdiği serbest ortamda silahlanıp örgütlenen Ermeniler, Rusya'dan gelen komitecilerle kuvvet ve moral bulmaları üzerine, 31 Mart Olayının ertesi günü, 14 Nisan 1909'da isyan hareketine başlamışlardır. Plana göre, yabancı zırhlılar da Mersin'e asker çıkaracaklar ve Çukurova alınarak Ermenilere verilecekti.⁷⁴ Neva gazetesinin veya bir kesimin sesi olarak Mihran Mihri'nin Adana olaylarına bakışı "Kissadan Hisse" adlı başmakalede Arnavutluk olayları ile kıyaslanırken, Adana olaylarının Arnavutluk'tan farklı olarak "ona (Sultan Abdülhamit'e) ve onun mesleğine dildade olanların tahrikiyle ve onların ortaya attıkları bi esas sözler ile vücuda getirilmiş bir hareketi irticaiye"⁷⁵ ifadesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Yazar yine "gayet büyük mikyasta bir hareketi irticaiye baş gösterdi" sözleriyle de bu olayların 31 Mart vakasıyla ilgisine vurgu yapmıştır. Diğer yandan II. Meşrutiyet öncesi birleşen İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Ermeniler arasında en azından Ermeniler ve Arnavutlar arası ilk güvensizlik veya ayrışmanın da başladığı izlenimini vermiştir.

Askerlik, Neva gazetesinde başyazar Mihran Mihri'nin resmi görevinin de etkisiyle askerlikle ilgili her sayıda haber/yazı bulunmaktadır. Paylaşılan haber/yazıların konusuna gelince başlangıçta II. Meşrutiyet dönemi askere alınmanın sevinci ifade edilirken,⁷⁶ geriye kalan her sayıda askere alınma konusundaki yaşanan sorunlar ve yazarın görevi dolayısıyla verdiği cevaplar ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.⁷⁷

Girit Konusu, Girit konusunda Mihran Mihri yanında, Ahmet Ragıp imzasıyla "Girit Meselesi Dolayısıyla Türkiye-Yunanistan Münasebeti" adlı yazılar 9. ve 10. sayılarda ele alınmıştır.⁷⁸

İane yardım listeleri, II. Meşrutiyetin ilanı üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen yaşanan iç ve dış sorunlar karşısında güçlü bir devlet olmak için sadece karada değil, denizde de güçlü bir donanmaya sahip olmak gerekiyordu. Bu da devlet-halk işbirliği ile yapılabilirdi zira devletin mali durumu güçlü bir donanma oluşturmaya uygun değildi. Devleti ihtiyaç duyduğu askeri alanlarda halkın desteği için yardıma teşvik edilmiştir. Söz konusu gazetede sadece Ermeni tebaanın yardımları hakkında bilgi verilmekle kalınmamış Donanmaya yardım için Osmanlı kadınlarına çağrı yapılan yazılara da yer verilmiştir.⁷⁹

II. Meşrutiyet, Neva gazetesinde II. Meşrutiyet'in getirdiği anayasal/özgürlük ortamının da etkisiyle hemen her konuda Meşrutiyet öncesi yönetim adeta yerden yere vurulmuş, neredeyse yaşanan her olumsuzluk Sultan II. Abdülhamit'e atfedilmiş iken, İttihat ve Terakki uygulamaları genelde olumlu bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Padişahların tanıtımı, Sultan II. Abdülhamit'ten ve döneminden bahsedilirken istibdad devri ifadesi kullanılmıştır. Gazetenin hemen her sayısında eleştirilen Sultan II. Abdülhamit, adeta ülkede yolunda gitmemiş olan her şeyin sorumlusu ilan edilmiş, Meşrutiyet'in ve dolayısıyla hürriyetin en büyük engeli; adâlet, uhuvvet, ve ittihad gibi en temel insanî hak ve kavramların düşmanı gibi gösterilmiştir. Sultan II. Abdülhamit'e karşı gösterilen bu olumsuz bakış açısında Ermenilerin Sultan Abdülmecit'ten itibaren elde ettikleri ayrıcalıkların

⁷³ Mihri, "Uyanın Artık Osmanlılar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 1-3.

⁷⁴ Yusuf Ziya Bildirici, *Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri*, Ankara: Kök Yayınları, 1999, 43-44.

⁷⁵ "Kissadan Hisse", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen*, Sayı: 2, 1 Mayıs 1326, 1.

⁷⁶ 'Ermenilerin Gözü Aydın' başlıklı haberde ise Üçüncü Ordu Osmanlı Kumandanlığının bildirisi paylaşıldı. "Ermenilerin Gözü Aydın!", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 1.

⁷⁷ Ermeniler gerek İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletlerin, gerekse Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanarak bağımsız devlet olan Yunan, Sırp, Bulgar ve Arnavutların desteğiyle bağımsız devlet olma yolunda a. propaganda amaçlı aleni söylemleri (askerlik konusundan örnek verecek olursak Türkler gibi eşit şartlarda askere gitmek istediklerine dair söylemler), b. Yarı açık söylemler ve c. Gizli söylemleri vardı. Askerlik konusunda bir taraf askere gitmek istediklerine dair faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan yarı gizli veya gizli hedefler uğruna bu durum "Türklerin kendilerini asimile ettikleri/edecekleri yönünde değerlendirilerek" özellikle kendi cemaatleri toplumda uzlaşmadan veya birlikte yaşama idealinden uzaklaştırılıyordu. Türklerin askerlik yapması konusundaki tartışmalara 19. yüzyılın son çeyreğinde Trabzon'daki İngiliz Konsolosu Palgrave ise: "Osmanlı Devleti, kendi ağır yükünün tümünü yalnız Müslümanların omuzuna yüklemiştir. Tek omuza yüklemektir bu. Yük, Müslümanve Hristiyan tebaanın omuzlarına eşitçe bölüştürülmezse bu imparatorluk sittin sene belini doğrultamaz" demektedir. Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, 6. Bsm., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2013, 51.

⁷⁸ Ahmed Ragıp, "Girit Meselesi Dolayısıyla Türkiye- Yunanistan Münasebeti", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 3-4; Ahmed Ragıp, "Girit Meselesi Dolayısıyla Türkiye- Yunanistan Münasebeti (9. Sayıdan devam)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 3.

⁷⁹ "İaneyeye İştirak Eden Zevat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyen*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 2.

ve/veya hakların uygulamasının Sultan Abdülhamit döneminde durdurulmasının da etkisini unutmamak gerekir.

Sultan Abdülhamit kıyasıya eleştirilirken, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren -Sultan II. Abdülhamit haricinde- tüm padişahların Ermenilere iyi davrandığını "...o hazreti Fatihin daim beraberince taşıdığı sevdiği ve Hamidden maada diğer cem'i salatin Osmaniye'nin hoş, mükerrem ve muhterem tuttıkları o sadık ve dilaver Ermeniler"⁸⁰ sözleriyle ifade ediliyordu. Sultan II. Mahmut "*Sultan Mahmut cennetmekânın*"⁸¹, Sultan Reşad ise: "*Ya sevgili biricik babamız hazreti Sultan Reşat*"⁸² olarak nitelendirilmiştir.

Sonuç

Yaygın eğitim konusundaki yetersizlikler; düzenli, programlı, bilime ve akla dayalı bir örgün eğitim kurmada gecikme devlet ve toplum yapısının eksikleri/yanlıları Osmanlı Devleti'nin geri kalmasındaki en belirgin nedenlerdi. Bin altı yüzlü yılların ilk çeyreğinden sonraki üç yüz yıl boyunca devletin çürümesi ve yok oluş nedenleri devam etti. Devletin siyasal ve toplumsal hayatında modernleşme dinamikleri Batı'dan farklı geliştiği için basın konusundaki faaliyetlerde de benzer bir durum izlendi. Osmanlı Devleti içindeki azınlıklarda uyanış - çeşitli iç ve dış sebeplerle- Türklerden önce başladı. Azınlıklar refaha ulaşmanın yanında, milli kimliklerini geliştirebilmek ve sorunlarına çözüm üretebilmek için eğitimi geliştirmeye yöneldiler. Öğretmen yetiştirme, sosyal ve kültürel cemiyetler kurma, kitap ve süreli yayınlar yayınlama, yazarlar yetiştirme çabası Türklerden önce azınlıklar arasında kabul gördü. Ve basın da bu hareketin öncüsü oldu.

Neva yahut Seda-yı Ermeniyan gazetesinde, Osmanlı Devleti'nin refaha ereceği yönetim şekli olarak ifade edilen Meşrutiyet idaresi konusundaki haber ve yazılarda İttihat ve Terakki taraftarı veya politikalarını destekleyici tarzda yazılara yer verilmiştir. Bununla birlikte 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyete geçildikten sonra yaşananların eleştirisi de yapılmıştır. Haber ve yorumlara bakıldığında verilen mücadeleye rağmen II. Meşrutiyet'in ilanının beklenmediği, beklenmedik başarının karşısında İttihatçıların yönetime hazırlıksız yakalandığına dair eleştiriler bulunmaktadır.

Bir yandan "Devlet-i hâkime" diye sözde bir bağlılık gösterilirken diğer yandan modern bir devlet olmak için uygulayıcı (işleri çözecek kadar etkili bir makamda bulunan yöneticinin) Bogos Nubar Paşa işaret edilmişti. *Neva* gazetesi incelendiğinde yazılanlar veya satır aralarında ifade edilmeye çalışılan konular da burjuva demokratik devrimi düşüncesinde olan Ermenilerin -özellikle burjuva kesiminin- fikirlerini taşıdığı görülür.

Neva yahut Seda-yı Ermeniyan gazetesini önemli kılan bir diğer husus da gazeteyi tanınmış bir Türkolog olan Mihran Apikyan'ın edebiyat çevrelerinde kullandığı mahlasıyla Mihran Mihri'nin ismiyle "*Ermeni gazetesi olmakla beraber kâmilan bitaraf olup Ermeniler ile mileli sairei Osmaniye arasında (trait d union) yani bir hattı vasıl, bir alet-i müdavelei efkâr teşkil*" amacıyla Ermenice yerine Osmanlıca çıkarmasıdır. Her kesimin ilgisini çekecek konular, yine toplumun her kesiminin anlayabileceği bir dil ve üslupla ele alınmış, vilayetlerde olup bitenler okuyucuya yerel gazetelerden alıntılar yoluyla aktarılmıştır.

Bir yandan Çarlık Rusya, diğer yandan İngiliz ve Fransız Devletleri Osmanlı Devleti'ni ve onun yerleştirdiği Türk nüfusu 1872-1912 yılları arasındaki kırk yıl içinde Avrupa yakasından uzaklaştırdı. Toprak kayıpları ve siyasi hezimet, adeta yıkılışın habercisi gibiydi. Dış politika ile ilgili konularda Osmanlı hükümeti, Makedonya, Girit, Arnavutluk, Trablusgarb (Libya), Tunus, Kuveyt ve İran; Arabistan'da ıslahat hareketleri ve Arap bağımsızlığı, Adalar ve Rumlar sorunu gibi her biri bir devleti temelinden sarsacak olaylarla uğraşırken,⁸³ gazetede sadece Yemen veya Girit konusuna yer verilmesi, onlarla ilgili haber veya yazılar ise Osmanlılık çerçevesinde değerlendirmesi de dikkati çekmektedir.

1-14 arası sayılar 24 Nisan-5 Eylül 1326 tarihleri arası yaklaşık beş aylık kısa bir dönemi kapsasa da konular Meşrutiyetin yeniden ilanı ve sonrasını ele aldığı için toplumsal yapı ve zihniyet dünyası hakkında önemli bilgiler içermektedir.

⁸⁰ "Kissadan Hisse", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 2, 1 Mayıs 1326, 1-3.

⁸¹ "İşte Meşrutiyet Ama Hani Adalet, Sür'at, Muavenet", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 1-3.

⁸² "Ermeniler Milleti Hakimeye Ne Dilden Yalvarmalı ve Niçeye dek?", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 2-3.

⁸³ Bayram Bayraktar, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Subayların Siyaset Yapmasını Engellemeye Yönelik Uygulamalar", *Toplumsal Tarih*, XII/72 (Aralık 1999), 5.

Mihran Apikyan veya gazetede “sahip ve ser muharrir” olarak kullandığı ismiyle Mihran Mihri'nin bir anlamda tek başına çıkardığı gazetede dile getirilen görüşler veya Mihran Mihri'nin kişiliği ise Ömer Seyfettin'in 1918 yılında yayınladığı Ashab-ı Kehfimiz romanının yaşayan örneği niteliğindedir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Akşin, Sina. *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: Gerçek Yayınları, 1980.

Ayhan, Bünyamin. “II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın”, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Konya: Palet Yayınları, 2010, 43-72.

Balkan, Yalçın. *Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmani'si*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Bayraktar, Bayram. “İkinci Meşrutiyet Döneminde Subayların Siyaset Yapmasını Engellemeye Yönelik Uygulamalar”. *Toplumsal Tarih*, XII/72 (Aralık 1999), 4-10.

Bildirici, Yusuf Ziya. *Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri*. Ankara: Kök Yayınları, 1999.

Bozkuş, Yıldız Deveci. *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Entelektüeller*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.

Bozkuş, Yıldız Deveci. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler: Osmanlı Türkçesi ile Eserler yazan Ermeni Entelektüeller (1800-1923)”, *Erdem*, Sayı: 79 (Aralık 2020), 97-128.

Bozkuş, Yıldız Deveci, “Osmanlı Modernleşmesinde Ermeni Bir Entelektüel: Hukukçu Orhan Vahan”, *History Studies*, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, 12/2, Nisan 2020, 413-426.

Cebe, Günil Özlem Ayaydın. *19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik*. Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Elöve, Mustafa Emil. “İkinci Meşrutiyet Devri Siyasi Hayatına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX/1-2 (1952), 183-235.

Ergene, Oğuz-Namık Kemal Şahbaz. “Türkiye’de Dil Bilgisi Öğretiminin Tarihsel Gelişimi Açısından “Mutavvel Sarf-ı Osmani”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 24-28 Eylül 2012*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020, 1841-1851.

Ermeni Hastanesi Salnamesi 1939 Yıllığı. İstanbul: Aktaryan Basımevi, 1938.

Ersoy, Osman. “Türkiye’ye Matbaacılığın Girişi”. *Türk Kütüphaneciliği*, XXVIII/1-2(1979), 59-66.

Ertaş, Kasım. “Türk Dili ve Ermeniler: Osmanlı'nın Ermeni Dilbilimcileri”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 53 (Kış 2016), 151-162.

Ertuğ, Hasan Refik. “Türkiye’de Yabancı Dilde Basına Genel Bakış”. *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985. 75-91.

Galanti, Avram. *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Tan Matbaası, 1947.

Günay, Nejla. *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.

Gündüz, Ahmet. “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M.1879-1909)”. *History Studies*, 3(2011), 123-145.

Güven, Melek Sarı. “Ermenilerde Aydınlanma ve Aydın Kavramlarının Gelişimine Basın Yayın Faaliyetlerinin Katkısı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XII/67 (2019), 364-369.

Karabetyan, Bedros Zeki. *Samatya Surp-Kevork Kilisesi Hatıra Kitabı*. İstanbul: Yeni Türkiye Basımevi, 1935.

Karagülle, Fırat. “Türk Edebiyatında Antoloji”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/8, 2006, 383-404.

- Kocabaşoğlu, Uygur. “Hürriyet”i Beklerken: İkinci Meşrutiyet Basını. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Koloğlu, Orhan. “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, t.y..
- Koloğlu, Orhan. “Türkçe Dışı Basın”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, t.y..
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006.
- Koloğlu, Orhan. “II. Meşrutiyet’te Türkçe Dışı Basın”. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*. Ed. Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2010, 261-271.
- Mildanoğlu, Zakarya. *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000*. Yay. Haz. Ararat Şekeryan Nivart Taşçı, İstanbul: Aras yayıncılık, 2014.
- “Osmanlı’da Gayrimüslim Basından: Ermeni Açılımı ve Sonrası”. Haz. Murat Cankara, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 315 (Mart 2020), 4-7.
- Özcan, Abdülkadir. “Bab-ı Seraskeri”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4. C. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Özçelik, İsmail. “Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler”. *Türk Basın Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018, 787-813.
- Özşavlı, Halil. “Osmanlı Ermeni Basını Tanzimat’tan Ermeni Milleti Nizamnamesi ’ne Kadar (1839-1860)”. *Türk Basın Tarihi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018, 725-760.
- Pamukciyan, Kevork. *Biyografileriyle Ermeniler*. İstanbul: Aras Yayınevi, 2003.
- Somel, Akşin. “Osmanlı Ermeni Kültür Modernleşmesi Cemaat Okulları ve Abdülhamid Rejimi”. *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*. 5 (2007), 71-92.
- Stepanyan, Hasmik A. *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası 1727-1968*. İstanbul: Turkuaz Yayınevi, 2005.
- Şeyh Muhsin Fani (Hüseyin Kazım Kadri, ST). *10 Temmuz İnkılabı ve Netayici*. İstanbul: Y.y., 1336.
- Şimşir, Bilal N. *Ermeni Meselesi 1774-2005*. 6. Bsm. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2013
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Tuğlacı, Pars. *Tarih Boyunca Batı Ermenileri*. İstanbul: y.y., 2004.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Uras, Esat. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Belge Yayınevi, 1976.
- Varlık, M. Bülent. *Türkiye Basın-Yayın Tarihi Kaynakçası*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınevi, 1981.
- Ziyad Ebuzziya. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Türkçe Dili Dışındaki Basını”. *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, 27-46.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Neva yahut Seda-yı Ermeniyan

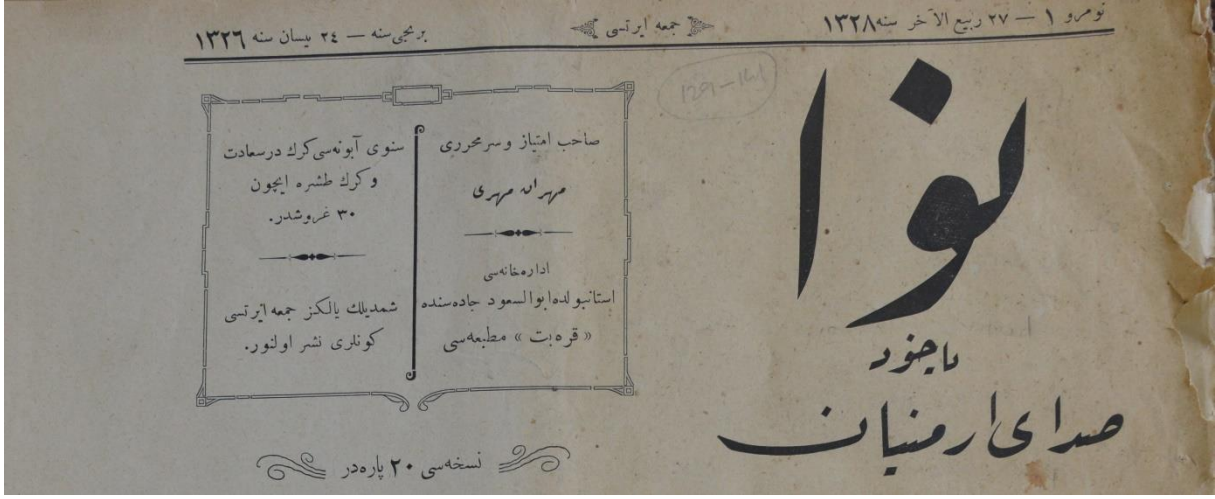
Tanin

İnternet Kaynakları

<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/1505>. Erişim: 12.03.2022.

EKLER

EK 1: Gazete başlığı ve örnekler

Gazetenin sahibi, başyazarı ve hatta gazetede yer alan haber ve yazıların çoğu Mihran Apikyan veya diğer adıyla Mihran Mihri imzasıyla yayınlanmış olmakla birlikte gazetenin dili Türkçe'dir ve Osmanlıca alfabe ile yazılmıştır. Bununla birlikte Osmanlıca alfabe yanında bazı deyim ve kavramların Fransızca veya Latincesi verilmiş, bazı deyim ve kavramlarda ise Osmanlıca yanında parantez içinde Latin alfabesi ile yazılmıştır.

نومرو ۱۴	
آثار مهري	
بارہ غروش	
۴۰	ترکجه دن ارمنيجه فرانسوزجه لغات
۳۰	» مفصل »
۱۲	ارمنيجه دن ترکجه مفصل
۵	» مختصر »
۳	فنی لغاتچه
۲ ۲۰	نو اصول مکالمه فرانسوی طبع سادس
۶	مطول صرف عثمانی طبع خامس
۳	مختصر » » عاشر
	علاوه لی کلدسته محررات رسمیه و غیر رسمیه
۵	اونوزنجی طبع
۲	مختصر کلدسته » یکرمنجی طبع
۳	تجار منشاتی فرانسوزجه لغتلی
۳	خلاصه قوانین عثمانیه طبع ثالث
۴	نظائر مجموعه سی
۳	تطبیقات منشآت
۴	معلم انشا یا خود مفتاح تطبیقات
۲ ۲۰	رهبر ترجمه از فرانسوی بترکی
۱ ۲۰	» » معلم
۳	مفتاح رهبر ترجمه
۲ ۲۰	همیانجه منتخبات فارسیه
۱ ۲۰	معلم ترجمه از فرانسوی بترکی
۲	زبدۀ نحو عثمانی
۲	زبدۀ صرف فارسی
۲	لطائف آثار قسم ثانی
۱ ۲۰	» اول »
۳	مذاق ادبیات عثمانیه
۲	» » مفتاحی
۱	رسمی الفبای عثمانی
۳۰	» » رسمسز
۲	Alphabet ture
	رقعه خطی مشقلری بهری اون باره
	سرکز فروختی استانبولده سلطان هماننده امین
	بک خاتنده نومرو ۲

ساحب امتیاز و سرسجری پهران میجرى	سنوی آونہ سی کرک در سعادت و کرک طشره ایچون ۲۵ غر و شدر.
شمالک هفته بر دفعه نشر اولور.	اداره خالصی سلطان جامنده امین بک خاتنه ۲۰۱ نومبرده

← نسخه سی ۱۰ پاره در →

نور

صداى ارمنیان

واھالی بی بر قیون سورلی سوبه سندن اولدجه بوقاری طوتورق مجمع فضائل اولان ذات دولتکزه امتثالاً ترک شدت واختیار عدل و نصفت بیورسوتلر چونکه آرتق مدد الله ایجاق کیکه طابندی . اگرچه بوقرعه مجاسلرینک و بر دکاری قرارلر اردولرجه و دائره عسکرجه به بتکرار تدقیق ایدیلیور ایسه آت آت اولدجه صاحی دخی مات اولور . چونکه ایشک طولاشوب اوغرادینی محارده مثلا بعض نفوس مأموریتلرینده و بلدیبه هیئتلرینده و سارده تم اتداریک سطحی و خیالی واصلدن عاری بوبار و بریلر و بوندن بیسولک مفدوریتلر حاصل اولور .

مثلا

مقری کوبنده دامادینک خواهسی اتصالده آری غیر بر خانه ده سکیز سنه دنیرو او طور مقده اولان بر ارمق طول خاتونسک بر دانجک اولادینی محلی قرعه مجاسی عسکر ایده بور آنک ایچون که محلی بلدیبه هیئت بوقادینک قرعه کشیده سی تاریخنه قدر دامادی خانه سنده اسکان ایتمکینی بیلیور ایمش !! حالبوکه بونی نه محله مختاری نه محله امامی ، نه قونی قومشولر تصدیق ایده بور بالعکس جمله شهادت ایده بورلر که بوقادین ۸ سنه دنیرو آری خانه دوز و دامادله بر دام آتنده ساکن دکلدز .

پیاده دأرهمی اوچتی شعبه سی ایسه آرتق کثرت مشاغله نئی بیله بقر یالکز بلدیبه بک او فادهمه باقرق و سائر تعمیقاته کیریشمه بک بوقادینک معنی دامادین دیکرک

اطفایه برنجی طاووری اوچتی بلوکی افرادندن میگردیج افندی مخدومی هیراند

جایه بی دکل اتفاق آرا ایله ایبک خفف بر اکثریتله هم وقتسز هم حاضر قفسز . هم زمین و زمانه اویار بر اخذ عسکر قونوی اولقسز قبول ایتمه . و بنام عایه تکمیل امتک بونولرینی قسما بورک و جیدان ازیجی ایکی قانونک بیوندیرغی ایچیه صوفدی ، باری مجالس قرعه مؤده [ایوردن اله راضی اولسون] یارانم ، بک جووق محمول جیبارم هوسندن و از کجهرک

حربیه ناظری پاشا حاضر تلیرینک

نظر دقت عطفیلرینه

زمان عالیکنزده مکلفیت عسکریه به هنوز تابع ایدیلان اهالی عثمانیه دن بک جوغنگ اینک سنلر اولوق حسبیه احوال عسکریه دن یخبر بولندقرینه ترحا مقام دولتکزدن اولدجه تسببات و مساعدات ارانه بیورلقده اولدینی انکار اولمه ماز . بو ایسه اداره عسکریه عثمانیه نک کال مهابتله برابر ساحت و شفقتله دخی متجلی طولدیقنه دلیل جلیلدر .

آنجق جای تأسف اولان بر جهت وار اولدخی جابججالس قرعه داخلته ققی بورکی قیصه فکری اعضالر دخی بولوق حسبیه مصالح ناسی هان بلانهمیق برخشونت و استعجاله نتیجه تسدیره رک حقسزلر صرهمسته حقولور و حقولور صرهمسته دخی حقسزلر کیرلیدیکی کورلمکده ، وهله بعض احوالده غایه لریک کل درجه ده عجز و خرا بیئلردن درجه بتاثر اولمیرق حقسزلرده قانونک درجات تبدیده سی التزام ایتمکده ، ودهادها افراط غیرتله ادراک بشرک وسع و احاطه سته سیغیمه جق کشفیانه جیقیشلمقده درکه بوندن تقدیر او جا قارک سوندیکی ودهاده سونه جکی نزد دولتکزده وارسته تذکاردر .

مادامکه مجلس ملیت جیف اصیلجیف ! جهت جلیله عسکریه مقری حقیله دیکلمدی ، کندی کندیسی بر طاق بالا پروازلرک [بدل نقدی و برمیز عسکر وررز] بوللو ششکین سوزلرینه قاپدردی و بو مسئله

EK 2. Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*İçindekiler***Sayı 1: 24 Nisan 1326**

“Maksadımız”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 1

“Mesleğimiz”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 1-2.

“Harbiye nazırı Zi Müfahiri Paşa Hazretlerine Ricai Mahsus”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 2.

“Ey Felek Niye Kıydın”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 2.

“İnane İştirak Eden Zevât”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 2.

“Muhtelit Osmanlı Leyli Kız Mektebi”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 3.

“Ümera ve Zabitanımıza Beyanı-ı Teşekkür”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 3.

“Ermeniler Ne İstiyor?”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 3-4.

“Müştekisatımız”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 1, 24 Nisan 1326, 4.

Sayı 2: 1 Mayıs 1326

“Kıssadan Hisse: Arnavutluk ile Adana Hadiseleri Beyninde Bir Mukayese”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 2, 1 Mayıs 1326, 1-3

“Ahz-ı Asker Meclislerinde Acınaklı Manzaralar”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 2, 1 Mayıs 1326, 3-4.

“Arz-ı Teşekkür”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 2, 1 Mayıs 1326, 4.

“İhtar-ı Mahsus”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 2, 1 Mayıs 1326, 4.

Sayı 3: 9 Mayıs 1326

“Patrik Müşarünileyh Hazretlerinin Muharrer Aceze Şerefneştir buyurdıkları Namenin Harfiyen Tercümesidir”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 1.

“Şükran”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 3, 9 Mayıs 1326, 2

“Ermeniler Milleti Hakimeye Ne Dilden Yalvarmalı ve Niçeye dek?”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 2-3.

“Ermeni Gazetelerinden Muktebesat”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 3

“Telgraf”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 3.

“Tahmidat”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı 3, 9 Mayıs 1326, 3

“Ahz-ı Asker Meclislerinde Garip Meseleler”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 3-4.

“Müntesibîn-i Hukuka Bir Sual”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 4.

“Âsâr-ı Mihri”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 3, 9 Mayıs 1326, 4.

Sayı 4: 16 Mayıs 1326

“Ermenilerin Gözü Aydın, Efrad-ı Osmaniyeye Beyanname”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 1

Mihran Mihri, “Bizim Mütalaamız”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 2

Mihran Açıkyan, “Şark Şimendifer Kumpanyası Hâlâ Doymuyor, Osmanlıları Sevmiyor, Vatan Evlatlarını Sızlatıyor Cızlatıyor”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 2-4

“Harbiye Nezaret-i Celilesine Âcizane Bir İfade”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 4.

“Kusursuz İnsan Kusursuz Daire Olamaz”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 4.

“Tekzib”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 4.

“İhtar”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 4, 16 Mayıs 1326, 4.

Sayı 5: 23 Mayıs 1326

M., “İslam Askeri Ermeni Askerine İmreniyor. Hristiyan Askerinin Namını Yine Hristiyan Askeri Lekedar ediyor”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 5, 23 Mayıs 1326, 1.

M., “Bu kadar Duygusuzluk Hiç Afv Olunamaz”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 5, 23 Mayıs 1326, 2.

“Ermeni Patriği Kürdistanı Devre Çıkacak İmiş”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 5, 23 Mayıs 1326, 2-3.

“Ahz-ı Asker Meclislerinde Garip Meseleler”, *Neva yahut Seda-yı Ermeniyân*, Sayı: 5, 23 Mayıs 1326, 3-4.

Sayı 6: 31 Mayıs 1326

M., "Osmanlıya Bir Tek Selam Ver, Artık Yiyeceğini Düşünme", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 6, 31 Mayıs 1326, 1-2.

"Mevtamıza Yine Taarruz Ediliyor", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 6, 31 Mayıs 1326, 2-3

. A, "Hem Haysiyet-i Devlet Hem Cihet-i Menfaat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 6, 31 Mayıs 1326, 3-4.

Mihran, "Ziyafet Padişahı", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 6, 31 Mayıs 1326, 4.

"Esnan Erbabı Tehil Edebilir mi?", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 6, 31 Mayıs 1326, 4.

Sayı 7: 6 Haziran 1326

"İşte Meşrutiyet Ama Hani Adalet, Sür'at-i Muavenet", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 1-3

"Tarsuslu Gürgitlize Esad Ağa", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 3

"Hasköy Ahzı Asker Şubesine Bir Sual", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 3.

"Ahzı Asker Meclislerinde Garip İttiradsizlikler", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 4.

"Erzurumdan Tahrirat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326,4.

Mihri, "Zabitana Mahsus Beyanname", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 4.

"Ermeni Gazetelerinden Muktesebat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 7, 6 Haziran 1326, 4.

Sayı 8: 13 Haziran 1326

"Apikyan, Vaiz Tanielyan Nerses Efendi", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 8, 13 Haziran 1326, 3

"Türk Kadınlarında Efkâr ve Hissiyat-ı Aliye (Mabadi var)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 8, 13 Haziran 1326, 3-4.

Mihran, "Ermenilere Kanunu Esasi", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 8, 13 Haziran 1326, 4,

"İhtar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 8, 13 Haziran 1326, 4.

"Muhaberat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 8, 13 Haziran 1326, 4.

"Cevabımız", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 8, 13 Haziran 1326, 4.

Sayı 9: 26 Haziran 1326.

Mihran Mihri, "Ermeni Askeri", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 1.

"İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Cinayeti Siyasiye (Selanik'te Münteşir Rumeli Gazetesinden muktebes)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 2-3.

Ahmed Ragıb, "Girit Meselesi Dolayısıyla Türkiye-Yunanistan Münasebeti", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 3-4.

"Emlak-ı Ma'sube", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 4.

"Ermeni Gazetelerden Muktesebat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 4.

"İhtar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 4.

"Muhaberat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 9, 26 Haziran 1326, 4.

Sayı 10: 4 Temmuz 1326

Mihri, "Uyanın Artık Osmanlılar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 1-3.

"Donanma-ı Humâyun İnesine Ermenilerin İştiraki", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 3.

Ahmed Ragıb, "Girit Meselesi Dolayısıyla Türkiye- Yunanistan Münasebeti (9. Sayıdan devam)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 3.

"Yunan Komiteleri Tarafından Rumeli'de Tevzii edilen Bir Manzume Tercümesi (Rumeli gazetesinden muktebes)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 3.

"Türk Kadınlarında Efkâr ve Hissiyat-ı Aliye (sekizinci sayının devamı)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 4.

Mihri, "Kurra Meclislerinde kadınların Şehadeti", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 4.

"Muhaberat", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 4.

"İhtar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyan*, Sayı: 10, 4 Temmuz 1326, 4.

Sayı: 11: 11 Temmuz 1326

Mihri, "Kur'a Meclisleri", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 11, 11 Temmuz 1326, 1-3.

"Türk Kadınlarında Efkar ve Hissiyat-ı Aliye (önceki sayının devamı)", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 11, 11 Temmuz 1326, 4.

Mihri, "Hereke Tenrihi", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 11, 11 Temmuz 1326, 4

"Ermeniler Hamiyette Türkler ile Yarış Ediyor", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 11, 11 Temmuz 1326, 4

Sayı: 12: 18 Temmuz 1326

Mihri, "Bu Ne Bedbahtlık Hâlâ Askere Gideceğimiz Zamanı Bilemiyoruz", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 1-2,

İmamoğlu, "Uyanın Ey Osmanlılar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 2-3.

"Harcırahlar: Dâhiliye, Adliye ve Maliye Nazırları Beyler Hazaratına", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 3-4.

"Fena Kurban Olmuş Osmanlı Bir Ermeni", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 4.

"Ermeniler ile Türklerin Derecei Muhadeneti", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 4.

"Makriköy (Bakırköyün eski adı) Kulübü", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 4.

"Çiftlik Baytarı", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 12, 18 Temmuz 1326, 4.

Sayı: 13

Bu sayı Koleksiyonda eksik.

Sayı: 14: 5 Eylül 1326

Mihran, "Harbiye Nazırı Paşa Hazretlerinin Nazarı Dikkati Atufetlerine", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 1-3.

"Balıkesir'de Garip Bir Dava", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 3-4.

"Muhtelif Mahallerden Varid Olan Suallerin Tahririnden", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 4.

"Çar Sancaktan", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 4.

M., "Devlet Tecil Ediyor Fakat İhmal Ettik Demiyor", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 4.

M., "İttihadı Anasıra Hadim Olan Darüttahsilin Heyeti İdaresi Hep Bir Anasırdan mı Olmalı?", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 4.

"Asarı Mihri", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, , 5 Eylül 1326, 4.

"İhtar", *Neva yahut Seda-yı Ermeniyani*, Sayı: 14, 5 Eylül 1326, 4.